

RISTO KOSKENSILTA

Tekstin elämä kommunikaatiossa

Kun kirjallinen tuotos on lopulta pantu kirjoihin ja kansiin ja lähetetty maailmalle, silloin se vasta alkaa elää ja saa varsinaisen merkityksensä, sanotaan. Tämä pitää varmasti paikkansa, mutta silti tällainen viisastelu on aina ollut raivostuttavaa. Nimittäin: miten niin?

*

Teoksessaan *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä* (2. p., 1976) lingvistik Auli Hakulinen ja Jussi Ojanen eivät sano sanasta ”kommunikaatio” sen kummempaa kuin kehottavat katsomaan termiä ”viestintä”. Sitä he luonnehtivat näin: ”sanomien vaihdanta ihmisten kesken erilaisten merkkijärjestelmien avulla”. Heidän voi ymmärtää samastavan kommunikaation ja viestinnän. Vastaavasti nimensä puolesta kenties jo hivenen vanhentunut *Nyky-suomen sanakirja* (1951–1961), eli kaverien kesken *Nykänen*, ei pukahda ”kommunikaatiosta” mitään kiinnostavaa, mutta sanalle ”viestittää” se antaa selityksen: ”jtak viestivälinettä käyttäen toimittaa viesti lähettäjältä vastaanottajalle”¹.

Nykäsen selitykseen tiivistyy yleisesti jaettu käsitys kommunikaatiosta ajatusten siirtämisenä. Omaan kieli- korvaani ”viestintä” kuulosta kuitenkin merkitykseltään suppeammalta kuin ”kommunikaatio”, joka vastaa minusta pikemminkin *Fonetiikan termistön* kuvausta. Viestintä on jotain tiedottamisen kaltaista, kun taas kommunikaatiossa on jo – jos sallitaan – etymologisesti kyse jostakin jaetusta ja vastavuoroisesta, sanalla sanoen keskustelusta. Tämä erottelu on sikäli tarpeellinen, että se kertoo jotain olennaista tekstien elämästä: vaikka kaiken julkaisemisen voi luultavasti käsittää viestinnäksi, paljon jää peittoon, jos tekstejä ei ajatella kommunikaationa.

Eittämättä eri viestintämallien esittäjistä kuuluisin on brittiläinen empiristi John Locke (1632–1704). Hänen mukaansa viestijällä on ensin mielessään jokin ajatus tai ”idea”, jonka hän koodaa äänneiksi tai näkyviksi merkeiksi. Vastaanottaja havaitsee koodin ja jos osaa, purkaa sen saaden näin selville viestin sisällön. Jos vastaanottajan mieleensä näin saama ajatus vastaa viestijän ajatusta tai ne ovat peräti samat, viestintä on onnistunut.

Tällaista siirtomallia nykyaistivat ja täsmensivät matemaatikko-insinööri Claude Shannon (1916–2001) ja tieteilijä-matemaatikko Warren Weaver (1894–1978), jotka julkaisivat oman versionsa 1948–1949. Alun perin niin sanotun Shannonin–Weaverin malin tarkoitus oli tarjota formaali jäsenyys informaation siirrosta puhelimen ja radiolähettimen avulla, ja se antaa matemaattisia välineitä hallita esimerkiksi lähetyksen häiriöitä.

Vähemmän teknisesti siihen ja sen myöhempiin muunnelmiin on viitattu taajaan varsinkin tiedotusopissa tai laajemmin alalla, joka tunnetaan angloamerikkalaisessa maailmassa niellä *communication studies*.

Ansioistaan huolimatta siirtomallin ydinidea voi pitää varsin rajoittuneena. Inhimilliseen vuorovaikutukseen kuuluu paljon muutakin kuin ”ideoiden” liikkeitä, sillä jokapäiväisessä kanssakäymisessä ihmiset jatkuvasti myös koordinoivat toistensa huomiota ja toimintaa. Periaatteessa tällaisen koordinoinnin voi erottaa varsinaisesta viestinvaihdosta, mutta siirtomalli ei kuvaa kovin kattavasti edes sitä, mitä tahdon sanoa kommunikaatioksi. Monet mallin taustaoletukset eivät aina toteudu keskustelussa.

Tekstien kannalta hankalin oletus on puhujan ”idea”. Onko keskustelijoilla tosiaan valmiit ajatukset mielessään ja pyrkivätkö he välittämään niitä toisilleen? Joissain tilanteissa tämä on selvää. Ajatellaan Kelan virkailijaa, joka postittaa päätöksen sitä innokkaasti odottavalle kansalaiselle. Virkailijalla on luultavasti kirkas ja selkeä käsitys tilanteesta ja hän tosiaankin pakatoi sen kielikoodiin ja kirjekuoreen, jotka hän lähettää vastaanottajalle. Vastaanottaja sitten avaa paketit kykyjensä mukaan. Mutta varmastikin tällainen on varsin erityislaatuinen kommunikaatiotilanne. Eikö arkinen keskustelu ole usein vuorovaikutusta, jossa kohtuullisen tasavertaiset keskustelijat pyrkivät yhteistuumiin pääsemään muihinkin lopputuloksiin kuin tiedon jakamiseen? Eikö kommunikaatio ole yleensä yhdessä ajattelua?

On uskottavaa, ettei ihmisillä useinkaan ole mielessään kovin selvää ajatusta, jonka pyrkisi viestimään

toiselle. Pikemminkin ihmiset pyrkivät kommunikoidessaan erilaisiin päämääriin – keskustelun sujuvaan jatkumiseen, sosiaaliseraamiseen, jonkin vielä jäsentymättömän käsityksen artikuloimiseen itsellemme ja muille, muiden toimintaan vaikuttamiseen. Jos kommunikaatio ymmärretään näin, mielessä julkituloa odottavat ajatukset eivät ole välttämättömiä. Päämäärät ja keinot riittävät, ja muuten voidaan olla aivan ulalla.

Vaikka kirjoitetut tekstit ovat yleensä eräällä tapaa selvempiä kuin puhutut lausumat, nekään eivät monesti jäsenney siirtomallin mukaisesti. Julkista keskustelua ja tekstin elämää pohdittaessa on hyödyllistä ainakin toisinaan hylätä ajatus, että julkaistut tekstit ensisijassa välittävät kirjoittajansa viestejä. Silloin erilaiset tekstit voi ymmärtää kommunikaatioksi, keskusteluvuoroiksi jossain laajassa ja mahdollisesti varsin kaoottisesti versovassa vuoropuhelussa.

*

Pystyvä kynäilijä voi tuottaa virheetöntä ja laajemmasakin mielessä pätevää työtä, joka kelpaa painolehdille lähes sellaisenaan. Ajatukseks ja hiottu ulosanti on silti likipitään aina käynyt lävitse useamman luku- ja uudelleenkirjoituskierron. Kirjoittajan oman tulkinnan lisäksi tarvitaan toiset, intresseiltään uudet silmät, jotta voitaisiin tietää, miten teksti näyttäytyy sitä tuntemattomalle. Ja toki diversiteetti on esiluennassakin tarpeen, onhan lopputuotteen vastaanottokin mitä luultavimmin moninaista. Sikäli kuin teksti välittää jotakin ajatusta, se usein kirkastuu ellei peräti rakennu vasta toimittamisen myötä.

Lisäksi on syytä ymmärtää kirjoituksen tuottaminen taitona. Tekstin laatiminen vastaa pikemminkin käsityöläisen osaamista kuin viestin koodaamista jonkin algoritmin avulla. Niin sanojen sorvaaminen, rönsyjen pois veistäminen ja rakenteiden hiominen kuin tekstille valikoituneen genren ja muodon normien hallinta sekä taivuttaminen kirjoittajan tarkoituksiin vaativat taitoa. Näitä taitoja voi kuvata ja opettaa, mutta niitä oppii hallitsemaan vasta pitkällisellä käytännön harjoittelulla. Tässä mielessä tekstin tekeminen on eräänlaista käsityöläisyyttä, mikä ajatus ei oikein istu malliin, jossa teksti on koodattu viesti. Teksti lopputuotteena sisältää tekijänsä ajatuksen siinä missä tuohivirsut tai tallukkaat.

Ajatellaanpa siis, että teksti ei saa merkitystään niinkään puhujan ajatuksista vaan vasta, kun sitä tulkitaan keskustelussa osana kommunikaatiota. Jaettu kielijärjestelmä, esimerkiksi suomi, sen muodostavat normit, kulttuurissa yleisesti jaetut käsitykset ynnä muut sellaiset virittävät tekstin tulkintapotentiaaleja rajattomasti. Toisin sanoen tekstiä voi aina tulkita lukemattomien tavoin. Toiset niistä ovat luontevampia ja todennäköisempiä kuin toiset, mutta älyttömätkin tulkinnat ovat periaatteessa mahdollisia. Keskustelun kuluessa kirjoituksen potentiaalisista merkityksistä paukahtavat aktuaalisiksi lopulta ne, jotka muissa sitä koskevilla teksteissä selväsanaisesti tai implisiittisemmin ilmaistaan.

Vastaavasti joidenkin merkityspotentiaalien aktivoiminen yhä uudelleen vahvistaa niitä entisestään. Mahdollisuus tulkita *Tuntemattoman sotilaan* (1954) henkilöitä suomalaisten arkkityyppeinä on ilmeinen, koska näitä tulkintoja on esitetty niin monesti, että ne potentiaalisina väräjävät aina mielessä, kun vain mainitaankin Koskela tai Rokka tai Honkajoki. Tai sen jälkeen kun Koko Hubara arvosteli Laura Lindstedtin *Finlandia*-palkittua romaania *Oneiron* (2015) kulttuurisesta omimisesta, on Suomessa kehittynyt merkittäväksi kysymys siitä, miten kirjailija voi kuvata sellaisia henkilöitä, joiden viiteryhmään hän ei itse kuulu. Erilaiset tulkintapotentiaalit kirjan henkilöiden edustavuudesta tulivat näkyvämmiksi. Ilman Hubaran kommenttia ja keskustelukulttuurin uusia tuulia *Oneironilla* tuskin olisi niin vahvasti tällaisia merkityksiä.

Tekstin elämä on siis sen merkityksen rakentumista jatkuvassa kommunikaatiossa, sen merkityspotentiaalien vahvistumista tai heikentymistä ja niiden aktualisoitumista sitä koskevilla tulkintoilla. Varsinkin tietotekstin kirjoittajalle tämä on toki ikävää, koska hänellä itsellään ei ole yksinoikeutta tekeleensä merkitykseen. Hänen omat tulkintansa eivät lähtökohtaisesti ole sen painavampia kuin muidenkaan. Ja vaikka taitava kirjoittaja voi ennakoita tekstinsä merkityksiä, kukaan ei lopulta hallitse niitä.

Viisas kirjoittaja ymmärtää tuotoksensa itsenäisinä puheenvuoroina alati jylläävässä keskusteluissa ja liittyy niihin mielessään Cervantesin sanat: ”vaikka sinusta, rakas lukijani, saattaa vaikuttaa siltä että olen Don Quijoten isä, olen vain hänen isäpuolensa”². Cervantes koettaa arvatenkin sanoa, että hän ei ole tarinan kirjoittaja vaan sen toimittaja. Tämä asenne on usein terveellinen: Viesti on kommunikaatiossa elävissä teksteissä, ei niiden kirjoittajissa. Kirjoittajien tehtävä on toimittaa tekstit julkisuuteen mahdollisimman elinkelpoisina ja toivoa, että ne tekevät työtä heidän tarkoitustensa hyväksi.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Auli Hakulinen & Jussi Ojanen, *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä*. 2. p. SKS, Helsinki 1976; Simo Hämäläinen, Matti Sadeniemi & Jouko Vesikansa, *Nyky-suomen Sanakirja*. WSOY, Porvoo 1951–1961.
- 2 Miguel de Cervantes, *Don Quijote* (El ingenioso hidalgo don Quijote de La Mancha, 1605 & 1615). Suom. Jyrki Lappi-Sepä. WSOY, Helsinki 2013, 26.

Laatulehtipalkinto

niin & näin on valittu vuoden laatulehdiksi 2021! Kultti ry:n vuosittain jakaman palkinnon voittajan valitsi tänä syksynä toimittaja, tuottaja Baba Lybeck. ”Ajatuksia herättävä upea lehti”, Lybeck kiteytti päättöksensä. Lue palkintoperusteet kokonaisuudessaan: www.netn.fi/laatulehti2021. Toimitus kiittää lämpimästi Kulttia, lukijoitamme ja kaikkia lehdentekoon osallistuneita!